Beytulhikme Int J Phil 10 (4) 2020
Doi: 10.18491/beytulhikme.1616
Research Article: 803-820

Hüseyin Sadeddin Arel'in *Denizaltında Felsefe* Adlı Hikâyesinde Materyalizm-Spiritüalizm Tartışması

Materialism-Spiritualism Discussion in Hüseyin Sadeddin Arel's Story Called Submarine Philosophy

MUSTAFA UĞURLU
Ministry of National Education

Received: 16.07.2020 | Accepted: 25.10.2020

Abstract: An expressive narrative is a method of expression that is used not only to convey and emotions, thoughts, events, or situations in a lively and fun way, but also to embody abstract topics that are difficult to read end understand with their philosophical depth, multilayered learning structure. For this reason, discerning narrative used in many disciplines such as religion, psychology, sociology, history, philosophy and literature also finds play in philosophical stories, one of the genres where philosophy meets literature. One of our writers who wrote his philosophical thoughts in a story format is Hüseyin Sadeddin Arel. In his story which name is Denizaltında Felsefe, Arel interested in the subject such as existence, universe and truth. In this study, it was tried to identify the elements that brought the story of Hüseyin Sadeddin Arel to Denizlatında Felsefe. While expressing the philosophical discussion that the author placed at the center of the story, he was shown how he benefited from the opportunities provided by the narrative. While making the analysis, it was concluded that the metaphysical and mystical issues which cannot be explained in the abstract language of philosophy are a tradition in the Eastern civilization and that this tradition continues with the story written by Hüseyin Sadeddin Arel.

Keywords: Literature-philosophy relationship, spiritualism, materialism, allegory, philosophical story, Hüseyin Saadeddin Arel.

✉ Mustafa Uğurlu
Malatya, Battalgazi Şehit Kemal Özalper Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
44050, Malatya, Turkey | m.ugurlu1340@gmail.com

Beytulhikme An International Journal of Philosophy

Giriş

Tarihin ilk dönemlerinden beri insanoğlu, sosyal bir varlık olmanın bilinciyle hem iletişim kurmak hem de duygu, düşünce ve hayallerini anlatmak ve aktarmak ihtiyacı duymuştur. Bu duygu ve düşünceleri aktarmak için çeşitli formlar kullanmıştır. İnsan, duygu ve düşüncelerini çeşitli edebî formlar üzerinden anlatıp aktarırken birçok anlatım biçiminden de yararlanmıştır. Bu anlatım biçimlerinden biri de hikâye etmedir. Mitolojilerden efsanelere, destanlardan masallara halk hikâyelerinden romana uzanan tarihî süreçte hatta şiirde bile tahkiyeli anlatıma başvurulmuştur. Necip Tosun, insan fıtratının herhangi bir olayı, durumu, didaktik ve düz söylemden çok canlı bir sahneyle aktarıldığı metinleri anlamaya daha yatkın olduğunu, tahkiyeli anlatım sayesinde düşüncelerin, fikirlerin, doğruların canlı tablolar hâlinde görünür hâle gelerek etkili, kalıcı ve kuşatıcı olduğunu dile getirir (Tosun 2014: 24).

Bu anlatım biçiminin duygu ve düşüncelerin aktarımındaki gücü çok eskiden beri bilinen bir gerçektir. Bu yüzden olsa gerek kutsal kitapların hemen hepsinde tahkiyeye başvurulmuştur. *Kur'an-ı Kerim*, *İncil* ve *Tevrat*'taki kıssalar, Budizm ve Hindu literatüründeki canlı hikâyeler bu tür anlatımın en güzel örnekleridir.

Tahkiyeli anlatım, sadece herhangi bir duygu, düşünce, olay veya durumu canlı ve eğlenceli bir şekilde aktarmak için değil, aynı zamanda felsefi derinliği, çok katmanlı anlam yapısıyla okunup anlaşılmaları zor olan soyut konuları somutlaştırmak için de başvurulan alegori, mecaz ve metaforlarla güçlendirilen bir anlatım yöntemidir. Bu sebeple din, psikoloji, sosyoloji, tarih, felsefe, edebiyat gibi birçok alanda kullanılan tahkiyeli anlatım felsefe ile edebiyatın buluştuğu türlerden biri olan felsefi hikâyelerde de kendine yer bulur. Özellikle felsefenin soyut diliyle anlatılamayan metafizik ve mistik konuların hikâye formatında sembol, alegori ve tahkiyenin sağladığı imkânlarla somut gerçekliğe dönüştüğü söylenebilir. Tahkiyeli anlatımın bu özelliğini bilen Konfüçyüs, Budha, İbn-i Sina, İbn-i Tufeyl, Ferüdiddin-i Attâr, Mevlana, Şeyhî, Şeyh Galip, Filibeli Ahmet Hilmi gibi birçok doğulu filozof, âlim, şair, mistik, mutasavvıf, düşünür ve yazar felsefi düşüncelerini hikâye formatı altında yer alan çeşitli alt formlar ile dile getirmişlerdir. Aslında burada ifade edilen anlamıyla felsefe Doğu'da hikmet (bilgelik) karşılığında kullanılmıştır. Çünkü hikmet, felse-

fenin sadece filozoflar zümresine değil de tüm tabakadaki insanların istifadesine sunulmasından dolayı metafor, alegori, fabl gibi edebî ifade tarzlarıyla kolaylaştırılması ve zenginleştirilmesi şeklinde karşımıza çıkar ki bu üründe felsefe, din, bilim, sanat ve ahlak iç içedir. Bu, Doğu felsefe geleneğindeki hayata yönelik bütünlüğün yansımasıdır.[1]

Hüseyin Sadeddin Arel ve *Denizaltında Felsefe*

Felsefi düşüncesini hikâye formatında kaleme alan yazarlarımızdan biri de Hüseyin Sadettin Arel'dir. "18 Aralık 1880 tarihinde İstanbul'da doğan yazar, iyi bir eğitim alır. Özel hocalardan İngilizce, Fransızca ve Almanca öğrenir. Ayrıca İzmir'de başladığı medrese tahsilini İstanbul'da tamamlayarak rüûs denen yüksek medrese diploması alır. Yüksek tahsilini İstanbul'da Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne'den birincilikle mezun olarak tamamlar" (Öztuna 1986: 11-22). Hüseyin Sadettin Arel hakkında biyografik bir çalışma hazırlayan Yılmaz Öztuna, onun hukukçu, besteci ve musiki araştırmacılığından; psikoloji ve sosyolojiye olan ilgisinden, medyumluğundan uzun uzun bahsetmesine rağmen ne yazık ki felsefeye olan ilgisinden ve incelemeye çalıştığımız felsefi hikâyesinden hiç bahsetmemiştir. Oysa Arel, "*Denizaltında Felsefe*" adlı hikâyesini önce *Fener* adlı bir dergide sonra da Bedri Ruhselman'ın çıkardığı *Ruh ve Kâinat*[2] adlı dergide yayımlatmıştır.

Milletlerarası Felsefe Kongresi

Hikâyenin başlığı zaten metnin felsefeyle olan ilgisini açıkça ortaya koyar. Editörün yazdığı kısa bir girişten sonra hikâye, anlatıcıya Müşteri yıldızından dostu olan Çüjezi Seçihelin'in telekinezi postası yoluyla Gengörmeç adlı zaman makinesini göndermesiyle başlar. Anlatıcı, öncelikle okuyucuya bir dipnotla Gengörmeç adlı makinenin özelliklerini anlatır:

> İrice bir cep saati biçim ve büyüklüğünde olan bu aletin yüzeyinde yelkovanlı ve akrepli yirmi dört kadran sıralanmıştır. Bu kadranlardan altısı istikamet ve mesafe tayin etmeye, altısı görme tertibatı kurmaya, üçü ses düzenlemeye, altısı geçmiş, şimdi ve gelecekten birinde sene, ay, gün ve saat seçmeye; geri

[1] Hikmet ve felsefe kavramları arasındaki ortak ve farklı yönleri anlatan, dinî yorum geleneğinde hikmetin yani bilgeliğin bütünlükçü yapısını hakkında bilgi edinmek için özellikle bkz. Önal 2017.

[2] İncelemede yararlandığımız hikâye, *Ruh ve Kâinat* dergisinin 14 ile 18. sayılarında yayımlanan nüshalardır.

kalan üçü de hangi dile ait olursa olsun bütün kelimelerin manasını açıklamak işlevine sahiptir" (Arel 1954: 14/16).[3]

Anlatıcı dostunun hediye ettiği bu makineyi aldıktan sonra dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen olayları izlemeye koyulur. Bir aralık anlatıcının dikkatini kuzeybatı yönünde deniz seviyesinden sekiz yüz yirmi altı kilometre uzakta balıklar tarafından düzenlenen Milletlerarası Felsefe Kongresi çeker. Hikâyenin felsefi boyutu, anlatıcının Gengörmeç vasıtasıyla dinlediği balık kongresinde tartışılan konular etrafında şekillenir. Balıkların Milletlerarası Felsefe Kongresinin başkanlığına Hamsi, başkan vekilliklerine Pisi ve Barbunya delegeleri seçilir. On beşincisi düzenlenen Milletlerarası Felsefe Kongresinin açılış konuşmasını yapan Hamsi, tartışılacak üç felsefi problemi şöyle sıralar: "

1. Kâinatta maddenin kaç türlü hâli vardır?
2. Deniz âlemimizin dışında hayat mevcut ve mümkün müdür?
3. Rüzgâr, ateş, duman, kuruluk gibi batıl itikatlar hakkında ne düşünülüyor?" (Arel 1954: 15/16).

Hikâyede "Maddenin Kaç Hâli Vardır?" Sorusu Etrafında Gelişen Materyalizm-Spiritüalizm Tartışması

Hikâyede felsefi tartışma daha çok birinci soru etrafında şekillenir. Çünkü diğer sorulara verilen cevaplar da "Kâinatta maddenin kaç türlü hâli vardır?" sorusuna verilen cevaplarla ilgilidir. Nitekim bu dönem (yazarın eseri yazdığı yıllar) materyalizmin ciddi olarak rağbet gördüğü bir dönemdi. Tanzimat'tan itibaren Osmanlı Devleti'nde Batılılaşmanın bir parçası olarak ilgi görmeye başlayan materyalizm, "Lübnanlı bir Katolik olan Şibli Şumayyil'in 1884'te Mısır'da Büchner'in *Darwinizm Üzerine Altı Ders* adlı kitabını Arapçaya tercümesiyle Osmanlı-İslam dünyasında ruhçuluk-maddecilik ve din-bilim çatışmasına dayalı uzun süreli ateşli bir tartışmayı tetiklemiştir. Şibli Şumayyil'in ilk Büchner tercümesiyle Beyrut, Kahire ve İskenderiye'de başlayan tartışmanın İstanbul kanadındaki öncü ismi Beşir Fuat'tır" (Utku 2018: 294). Yazılarında açık ya da örtük bir şekilde materyalizmin etkisi gözüken Beşir Fuat'tan sonra Abdullah

[3] Çalışmada, *Ruh ve Kâinat* dergisinde tefrika edilen sayılardan yararlanıldığından alıntı yapılan bölümler belirtilirken ilk rakam derginin sayısını, ikincisi ise sayfa numarasını göstermek için kullanılmıştır.

Cevdet'in, Baha Tevfik'in, Ahmet Nebil'in ve diğer materyalist yazarların başta Büchner olmak üzere materyalizmin temel kaynaklarından yaptığı tercümelerle devam eden yayınlar 1910 ile 1935 yılları arasında zirve yapar. Türkiye'de materyalist akıma karşı reddiyeler İslamcı-ruhçu düşünürlerden gelir.

> Ahmet Mithat Efendi'nin 1891 yayımladığı *Ben Neyim? Hikmet-i Maddiyeye Müdafaa* başlıklı reddiyesini İsmail Ferid'in *İbtal-i Mezheb-i Maddiyyûn* başlıklı eseri izler. Sonrasında Fatma Aliye Hanım, Harputizâde Hacı Mustafa Efendi, Filibeli Ahmet Hilmi, Mehmet Ali Ayni, İsmail Fenni, Ferit Kam gibi reddiyeci düşünürler pozitivist-materyalist düşüncelere karşı duruş sergilemişlerdir (Utku 2018: 296).
>
> Türkiye'de materyalizm akımına en önemli eleştiriyi 1951 yılında yayınlanan *Tarihi Maddeciliğe Reddiye* adlı eseriyle felsefeci Hilmi Ziya Ülken yöneltir. Ülken, meslekten bir felsefeci olduğu için maddeciliğe yönelttiği eleştirilerini felsefe tarihindeki çeşitli filozoflara dayandırarak yapar. Bir yandan, maddeyi temele alıp, maddeyi evrenin arkhesi olarak kabul edip bunu evrimcilikle destekleyen, içinde katı bir belirlenimciliğin olduğu madde ve kuvvet maddeciliğini diğer yandan da yine Marxçı tarihsel maddeciliği eleştirir (Güzel 2002: 77).

Bütün bu materyalizm-spiritüalizm tartışmaları Hüseyin Sadeddin Arel'in hikâyeyi yazdığı yıllarda da güncelliğini devam ettiriyor olmalı ki yazar, *Denizaltında Felsefe* adlı eserinde yirmi yıl sonra gerçekleşecek Milletlerarası Felsefe Kongresinde ele alınacak konuların da bu tartışma etrafında şekillendirileceğini hayal ediyor.[4]

[4] İlki Paris'te 1-5 Ağustos 1900'de yapılan Dünya Felsefe Kongresinin daha sonraki yıllarda düzenlendiği yerler ve tarihleri şöyledir: ikincisi Cenevre: 4-8 Eylül 1904; üçüncüsü Heidelberg: 31 Ağustos-5 Eylül 1908; dördüncüsü Bologna: 5-11 Nisan 1911; beşincisi Naples: 5-9 Mayıs 1924; altıncısı Boston: 13-17 Eylül 1926; yedincisi Oxford: 1-6 Eylül 1930; sekizincisi Prague: 2-7 Eylül 1934; dokuzuncusu Paris: 31 Temmuz-6 Ağustos 1937; onuncusu Amsterdam: 11-18 Ağustos 1948; on birincisi Brussels: 20-26 Ağustos 1953; on ikincisi Venice: 12-18 Eylül 1958; on üçüncüsü Maxico City: 7-14 Eylül 1963; on dördüncüsü Vienna: 2-9 Eylül 1968; on beşincisi Varna: 17-22 Eylül 1973; on altıncısı Düsseldorf: 26 Ağustos- 2 Eylül 1978; on yedincisi Montreal: 21-27 Ağustos 1983; on sekizincisi Brighton: 21-27 Ağustos 1988; on dokuzuncusu Moscow: 22-28 Ağustos 1993; yirmincisi Boston: 10-15 Ağustos 1998; yirmi birincisi İstanbul: 10-17 Ağustos 2003; yirmi ikincisi Seoul: 30 Temmuz-5 Ağustos 2008; yirmi üçüncüsü Athens: 4-10 Ağustos 2013; yirmi dördüncüsü Beijing: 13-20 Ağustos 2018; Yirmi beşincisi Melbourne: Temmuz 2023 tarihinde yapılacaktır. (https://en.wikipedia.org/wiki/World_Congress_of_Philosophy).

Hikâyede on beşincisi düzenlenen Milletlerarası Felsefe Kongresinde cevaplanması ve karara bağlanması gereken sorular hakkındaki düşünceler, materyalist ve spiritüalist olmak üzere iki farklı felsefi yaklaşıma sahip balıklar tarafından tartışılır. Uskumru ve lüfer materyalist felsefeyi temsil ederken Yunus ve palamut ile hikâyede sadece isimleri geçen yengeç ve çağanoz da spiritüalist felsefenin mümessilidirler. Tartışılan bu sorular hakkında delegelerin düşüncelerine geçilmeden önce kürsüye çıkan köpek balıklarının delegesi tartışmanın uzamaması yönünde uyarıda bulunur. Tartışmanın uzaması durumunda acıkacaklarını, kongre boyunca birbirlerine saldırmama yönündeki karara mücbir sebep gereğince uyamayacaklarını belirtir. Tartışma konuları hakkında herhangi bir fikir ileri sürmeyen köpek balıklarının delegesi, kürsüden indikten sonra diğer büyük balıkların delegeleri de hep bir ağızdan köpek balığının düşüncesine katıldıklarını belirtirler. Tehdit ve korku dolu bir ortamda başlayan kongrede daha fazla zaman kaybetmek istemeyen Hamsi, ilk sözü Lüfer balıklarının delegesine verir.

Lüfer, maddenin katı ve sıvı olmak üzere iki hâli olduğunu, tabiatın üçüncü bir hâli zaten kabul edemeyeceğini ileri sürer. Lüfere göre tabiatta ikilik dengesi vardır. Örneğin, kâinattaki varlıklar canlı ve cansız diye ikiye ayrılırken cansız varlıklar yenir ve yenmez diye ikiye ayrılır. Canlı olanlar ise balıklar ile balıkların dışındakiler olmak üzere ikiye ayrılır. Özetle lüfere göre kâinat, dişilik-erkeklik, büyüklük-küçüklük, uzunluk-kısalık, azlık-çokluk, iyilik-kötülük, incelik-kalınlık ve yenilen-yenilmeyen gibi örnekleri çoğaltılabilecek ikili zıtlıklardan oluştuğu gibi maddenin de katı ve sıvı olmak üzere ancak iki hâli vardır (Arel 1954: 16/16). Lüferin bu düşünceleri diyalektik materyalizmin "Her şeyin muhtevası birbirine zıt unsurlardan veya güçlerden oluşur" (Akgün 2014: 18) düsturunu hatırlatır. "Diyalektik, bir düşünme, araştırma, değerlendirme yoludur ve yöntem olarak karşıt kavramların, zıtların birliği esasına dayanır" (Cevizci 2006: 509). Bu diyalektik yöntem felsefe tarihinde Herakleitos'tan Hegel'e, Hegel'den Marks'a kadar uzanan farklı görüşler, hatta zıt görüşler için çok güçlü bir enstrüman olarak kullanılmıştır. Materyalizmde evren, büyük-küçük, dişi-erkek, aydınlık-karanlık, az-çok, alt-üst, hızlı-yavaş gibi birçok zıtlıklar ile doludur. Her şeyin bir zıddı olduğu için materyalist düşüncede diyalektik ile her şeyi açıklamak mümkündür. "Karşıtların birliğini ifade

eden bu yasa, oluşu, dolayısıyla da aynı zamanda varlığı anlamanın yasasıdır. Diyalektik materyalizm, doğadaki gelişim ve değişim sürecinin diyalektik temelde biçimlenmesi anlamında, en basitten en karmaşık yapıya, inorganik düzeyden organik düzeye doğru evrimleştiğinin, farklılaşma ve çoğalmayla birlikte nicel olandan nitel olana doğru bir dönüşümle birlikte karmaşık yapıların ve canlı varlıkların oluştuğunu vurgulamaktadır" (Hançerlioğlu 1977: 120-128)

Lüferden sonra uskumru balıklarının delegesi söz alır ve kürsüye gelir. Uskumru öncelikle maddenin iki hâli konusunda lüferle aynı düşüncelere sahip olduğunu belirtir. Maddenin bir de gaz hâli vardır yolundaki hurafelerin gerçekliğini araştırmak üzere uskumru balıklarının dâhileri tarafından laboratuvarlarda yapılan araştırmalar neticesinde en hassas aletler bile gaz hâlinde bir maddeyi tespit edememişlerdir:

> Böyle ne tabiî vasıtalarla ne de sun'î cihazlarla görülemeyen, koklanamayan, duyulamayan, tutulamayan, tadılamayan bir vâhime elbette mevcut addedilemez. Mevcut varlığı bilinen demektir. Müspet ilimlerin müspet metotlarına uymayan bir şey (faraziye kabilinden söylüyorum) var da olsa kulağından tutulduğu gibi âlemimizin dışına atılmaya layıktır" (Arel 1954: 16/16).

Uskumrunun açıklamaları, tek ve gerçek bilginin duyu organları vasıtasıyla elde edilebileceğini, deney ve gözlemin bilgi edinmek için tek yöntem olduğunu ileri süren epistemolojide duyumcu, ontolojide materyalist olan felsefenin anlayışını yansıtmaktadır.

Uskumru, maddenin bir de gaz hâli olduğu hurafesini ortaya atanların yengeç ve çağanoz gibi doğru dürüst yürümeyi bile beceremeyen alçaklar olduğunu; güya maddenin gaz hâlinin varlığını su dışında gezdikleri zaman fark ettikleri yönündeki iddialarının da tamamen asılsız olduğunu; onları, yürüyüşleri gibi eğri olan inançlarının dalaleti içinde bırakmaları gerektiğini söyler (Arel 1954: 16/16). Duyu organlarından başka hiçbir bilgi vasıtası kabul etmeyen, ön yargıları nedeniyle yaşadıkları ortamdan farklı âlemlere yönelik hiçbir tecrübesi olmayan ve olmasını da istemeyen lüfer ve uskumru balıkları, sadece maddenin gaz hâlini inkâr etmekle kalmamış, aynı zamanda farklılığa ve yeniliğe karşı tavrını da ortaya koymuştur. Bu yaklaşım belki de yazarın yaşadığı yıllarda hüküm süren pozitivist ve materyalist düşüncenin baskın ve farklılıklara tahammülsüz tavrını ortaya koymaktadır.

Lüferden sonra kürsüye yunus balıklarının delegesi gelir. Yunus, maddenin katı, sıvı ve gaz olmak üzere üç hâli olduğunu; bunu sadece yengeç ve çağanozun değil, kendilerinin de yüzme sırasında tecrübe ettiklerini söyler. Yüzerken su üstünde takla attığı için havanın varlığını öğrendiğini söyleyen yunusa göre lüfer ve uskumru gibi balıklar yüzerken havaya bakmadıkları gibi havaya bakmayı bir alçalma, kendini küçük düşürme olarak görmektedirler. Burada lüfer ve uskumru üzerinden materyalist felsefeyi savunanların ön yargıları ve değişme karşı gösterdikleri direnç eleştirilir. Ayrıca yunus balıklarının delegesi, suyun dışındaki âlemlerden ve bu âlemlerde yaşayanlardan haberdar olmadıklarını; zaman zaman aralarından kaybolan hemcinslerinin bu bilinmeyen âlemlerdeki varlıklar tarafından ele geçirilmiş olabileceğini iddia eder.

Kısacası yunus balıklarının delegesine göre duyu organları tarafından algılanamayan, akıl ve mantığın kabul edemeyeceği yaratılışlarda birtakım varlıklar mevcut olduğu gibi maddenin katı, sıvı, gaz olmak üzere üç hâli vardır.

Hamsi, "Kâinatta maddenin kaç türlü hâli vardır?" sorusuyla ilgili fikirlerini söylemek üzere kürsüye palamut balıklarının delegesini davet eder. Palamut, maddenin hâlleri konusunda tamamen yunuslara katıldığını belirtir. Ayrıca deniz dışındaki âlemlerde yaşayan acayip mahlûklardan diğer balıklar gibi kendilerinin de canının çok yandığını dile getirir. Hatta bazı talihli palamutlar deniz dışındaki varlıkların tuzaklarından kurtulup başlarından geçenleri seyahatname şeklinde yazıp bastırmışlardır:

> Ezcümle Mercan Matbaasında basılarak İstiridye Kütüphanesi tarafından neşrolunan Ahret Haberleri, Ecinniler Arasında İki Dakika, Yanık Macera, Öte Tarafta Neler Gördüm, Rüya mı Hayal mi Yoksa Sayıklama mı, Sergüzeşti Palamut vesaire gibi unvanlı birçok kitaplar o acayip mahlûklara ait malumat vermektedir (Arel 1954: 17/16).

Özetle palamut da katı ve sıvı gibi havanın da var olduğunu, denizin dışındaki âlemde acayip varlıkların yaşadığına inandıklarını dile getirir.

Palamuttan sonra kürsüye gelen levrek balıklarının delegesi köpek balıklarının uyarısının vahametini hatırlatarak tartışılan birinci maddenin sonuca bağlanıp ikinci maddeye geçilmesi gerektiğini belirtir. Levreğin teklifi üzerine kürsüye geçen kongre başkanı hamsi, tekrar başa dönerek

lüfer ve uskumruya ikinci ve üçüncü madde ile ilgili düşünceleri olup olmadığını sorar. Uskumru, birbirlerine yakın düşüncelere sahip oldukları için sözü lüfere bırakır. Lüfer denizin dışında bir âlem olmadığını, hava denilen âlemin yokluk olduğunu ve yokluğa da zaten âlem denilemeyeceğini savunur. Ayrıca hiçbir alet ve nesnenin hava denilen şeyi tespit edemediğini, diğer balıkların iddia ettiği deniz dışındaki âlemlere ait mahlûkların varlığına delil olacak hiçbir numune tespit edilemediğini belirtir. Bütün balıklar tarafından müşahede edilmeyen hiçbir mahlûkun veya âlemin var olarak kabul edilemeyeceğini iddia eden lüfere göre bu durumda yapılacak tek şey vardır: inkâr:

> İnkârımızı katiyetle ifade etmek için daha ne bekliyoruz? İlmî namus ve haysiyetimiz batıl hurafelere kanmaktan bizi men etmemeli midir? Denizin dışında olsa olsa mütefekkirlerimizin (hâlâ) adın verdikleri boşluk ve yokluk hüküm sürmektedir. Oradaki acayip mahlûklar ise zavallı arkadaşlarımızın susuzluktan hezeyana tutulmak dolayısıyla kendi dimağlarında yarattıkları hayallerden başka bir şey değildir (Arel 1954: 18/16).

Lüferin ileri sürdüğü düşünceler materyalizmin boşluk kuramını hatırlatır. İlk Çağ filozoflarından Leukippos ve Demokritos tarafından geliştirilen bu kurama göre "atomlar varlık, boşluk ise varlık olmayan olarak kabul edilir. Boşluk maddeden yoksun alanda vardır" (Cogniot 1992: 48). Aslında ilk materyalist filozof olarak kabul edilen Demokritos'a göre iki varlık vardır: Birincisi atomlar, ikincisi ise boşluk. Çünkü boşluk denen bir varlık olmasaydı atomlar hareket edemeyecekti. Bu yüzden ona göre boşluk da varlığa sahiptir. Belki Arel, bu ince farkı bilmediğinden belki de bu ayrıntılara girmek istemediğinden materyalizmi daha genel hâliyle ele almıştır. Dolayısıyla lüfere göre denizin dışında başka bir âlem yoktur. Ayrıca meçhul ve esrarlı bir şekilde zaman zaman kaybolan hemcinslerinin mevhum ecinniler tarafından değil, başka balıklar tarafından öldürülüp yenildiklerini belirtir. Palamut balıklarının delegesinin bahsettiği seyahatnamelerin hezeyan kabilinden rahatsızlıkların neticesi olduğunu savunan lüfere göre,

> Müspet bilgileri inkâr etmedikçe bunlara hakikat gözü ile bakamayız ve asırlarca sürüp gelmekte olan yerleşmiş kanaatimizden cayamayız. Zaten bizim inançlarımızdan başka isabetli bir inanç da yoktur" (Arel 1954: 18/16).

Hikâye lüferin açıklamaları ile son bulur. Aslında uskumru-lüfer iki-

lisinin düşüncelerine zıt görüşler ifade eden yunus ile palamudun tartışılan ikinci ve üçüncü madde ile ilgili düşüncelerine yer verilmediği için hikâye, yarım kalmış izlenimi uyandırır. Üstelik hikâyenin *Ruh ve Kâinat* dergisinin on sekizinci sayısındaki bölümün sonunda "arkası var" şeklinde bir ibare olması eserin yarım kaldığı yönündeki düşüncemizi destekler niteliktedir. Ancak Bedri Ruhselman'ın çıkardığı dergi, on sekizinci sayıdan sonra devam etmediği ve Arel hakkında yazılan biyografilerde de hikâyeden bahsedilmediği için eserin devamı var mıydı, yoksa hikâyenin dergide son hâliyle mi yayımlandığını tam olarak bilmek mümkün değildir. Ancak hikâyenin girişinde sorulan soruların doğal olarak bir sonraki sayıda *Denizaltında Felsefe II* olarak yayımlanması planının olduğunu gösterir.

Sonuç ya da Değerlendirme

Hüseyin Sadeddin Arel'in hikâyesinin felsefeyle ilgisi başlığından itibaren kendini gösterir. *Denizaltında Felsefe* başlığı, hikâyenin içeriği hakkında okuyucuda merak uyandıracak bir etki bırakmaktadır. Yazar, başta İran ve Arap kültürleri olmak üzere Doğu medeniyetinde tasavvufa, dine, felsefeye ait soyut bilgilerin anlatımında alegori kullanma geleneğinden ve fabl türünden yararlanıldığını biliyor olmalıdır ki hikâyesinde birbirine zıt felsefi fikirleri, farklı dünya görüşlerini benimseyen insanları çeşitli balık türleriyle eşleştirerek alegorik söyleme başvurmuştur. Böylece düşüncelerini daha güçlü ve etkili aktarılmasını sağlamıştır.

Arel'in hikâyesinde hiçbir öğe rastgele seçilmemiştir. Bütün balık isimleri ve balıkların temsil ettikleri düşünceler yazarın okuyucuya iletmek istediği eleştiriler için özenle seçilmiştir. Hikâyede adı geçen her balık türü belirli bir zümreyi ve hayat tarzını temsil etmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi uskumru ve lüfer materyalist zümreyi, Yunus ve palamut ile hikâyede sadece isimleri geçen yengeç ve çağanoz spiritüalist zümreyi, köpek balığı ve diğer büyük balıklar sadece midesini düşünen, felsefi ve toplumsal meselelerden uzak kapitalist ve sömürgeci zümreyi, levrek ve kongreyi yöneten hamsi ise tarafsız görünmekle birlikte çıkarlarının zarar göreceğini hissettiği an doğruluk ve adaletten sapabilecek karakterdeki zümreyi temsil eder. Yazarın hikâyede kullandığı alegorik söylemle yaşadığı dönemin felsefi ideolojilerini yansıtan küçük bir Türkiye portresi çizmeye çalıştığını söylenebilir.

Betimlemelere çok az yer verilen hikâyenin merkezinde varoluşu, evreni, hakikati anlamada duyu organlarımızın yeterli olup olmadığı meselesi vardır. Hikâye hakkında editörün dergiye yazdığı kısa tanıtım yazısında da bu gerçek şöyle vurgulanır:

> Bu yazıda, ilmî ve akademik çalışma tarzındaki, bilhassa duyu organlarının idrak kadrosu dışına taşabilmek tahammülünün kifayetsizliği sevgili dostumuzun derin ve vakıfâne görüşleriyle tatlı tatlı ve psikolojik tahlillere tabi tutularak anlatılmaktadır (Arel 1954: 14/16).

Hüseyin Sadeddin Arel, *Denizaltında Felsefe* adlı hikâyesiyle bir yandan yaşadığı dönemin fikir dünyasının karakteristik özelliklerini yansıtıp eleştirirken diğer yandan da yüzyıllardır Doğu medeniyetinde kullanılan alegorik üsluptan yararlanarak eserde tartışılan felsefi konulara çağrışım yöntemiyle yoğun bir anlam yükler. Bunun için balık isimlerine bakmak bile yeterlidir.

Kaynaklar

Akgün, M. (2014). *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi*. İstanbul: Elis Yayınları.

Arel, H. S. (1954). Denizaltında Felsefe. *Ruh ve Kâinat Dergisi*, Sayı 14-18.

Cevizci, A. (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Cogniot, G. (1992). *İlk Çağ Materyalizmi*. (Çev. S. Belli). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Güzel, C. (2002). Türkiye'de Maddecilik ve Maddecilik Karşıtı Görüşler. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 63-81.

Hançerlioğlu, O. (1977). *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, cilt 2. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Önal, M. (2017). Dini Yorum Geleneğinde Hikmetin (Bilgelik) Bütünlükçü Yapısı. *İslam ve Yorum*, cilt 3. (Haz. F. Karaman). Malatya: Malatya İlahiyat Vakfı Yayınları.

Öztuna, Y. (1986). *Sadeddin Arel*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Utku, A. (2018). Geç-Osmanlı Popüler Materyalizm Tartışmaları. *Türk Düşüncesi Yolunda Mehmet Akgün'e Armağan*. (Ed. F. Karahan & F. Gül & M. Köktürk). Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 287-298

Tosun, N. (2014). *Doğu'nun Hikâye Kuramı*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

https://en.wikipedia.org/wiki/World_Congress_of_Philosophy.

Öz: Tahkiyeli anlatım, sadece herhangi bir duygu, düşünce, olay veya durumu canlı ve eğlenceli bir şekilde aktarmak için değil, aynı zamanda felsefi derinliği, çok katmanlı anlam yapısıyla okunup anlaşılmaları zor olan soyut konuları somutlaştırmak için de başvurulan bir anlatım yöntemidir. Bu sebeple din, psikoloji, sosyoloji, tarih, felsefe, edebiyat gibi birçok bilim dalında kullanılan tahkiyeli anlatım felsefe ile edebiyatın buluştuğu türlerden biri olan felsefi hikâyelerde de kendine yer bulur. Özellikle felsefenin soyut diliyle anlatılamayan metafizik ve mistik konuların hikâye formatında sembol, alegori ve tahkiyenin sağladığı imkânlarla somut gerçekliğe dönüştüğü söylenebilir. Felsefi düşüncesini hikâye formatında kaleme alan yazarlarımızdan biri de Hüseyin Sadettin Arel'dir. *Denizaltında Felsefe* adlı hikâyesinde Arel, varoluşu, evreni, hakikati anlamada duyu organlarımızın yeterli olup olmadığı meselesini ele alır. Bu çalışmada Hüseyin Saadeddin Arel'in *Denizaltında Felsefe* adlı hikâyesini felsefe katına çıkaran unsurlar tespit edilmeye çalışıldı. Yazarın hikâyenin merkezine yerleştirdiği felsefi tartışmayı ifade ederken tahkiyeli anlatımın sağladığı imkânlardan nasıl yararlandığı gösterildi. İnceleme yapılırken felsefenin soyut diliyle anlatılamayan metafizik ve mistik konuların hikâye formatında sembol, alegori ve tahkiyenin sağladığı imkânlarla anlatmanın Doğu medeniyetinde bir gelenek olduğu ve Hüseyin Saadeddin Arel'in de yazdığı hikâye ile bu geleneği sürdürdüğü sonucuna ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat-Felsefe ilişkisi, spiritüalizm, materyalizm, alegori, felsefi hikâye, Hüseyin Saadeddin Arel.